

İbnü'z-Zeyyât'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Nazmü's-sülûk fi şeyemi (resmî)'l-mülûk, el-Müctene'n-nağîr ve'l-muktene'l-hağîr, el-'İbâretü'l-vecîze 'ani'l-işâre, el-Letâ'îfü'r-rûhânîyye ve'l-'avârifü'r-rabbâniyye, Lehcetü'l-lâfız ve behcetü'l-hâfız, Tahlîşü'd-delâle fi telhîşî'r-Risâle, Cevâmî'ü'l-eşer ve'l-'inâyât fi şavâdi'î'l-'iber ve'l-'âyât, Kurretü 'ayni's-sâ'il ve buğyetü nefsi'l-âmil* (siyere dair manzum bir eser), *Şüzürü'z-zeheb fi şudurî (şurûmî)'l-huţab, Fâ'idetü'l-mültekiş ve 'âidetü'l-muğtebiş, 'Uddetü'l-muhiş ve tuhtetü'l-müstehiş, el-Vaşâye'n-nizâmîyye fi'l-kavâfi (fi'l-fevâ'idî)'s-gülâşîyye, 'Uddetü'd-dâ'î ve 'umdetü'l-vâ'î, 'Avârifü'l-kerem ve şilâtü'l-ihsân (şifâtü'l-ihsân) fîmâ havâhü'l-'ayn min letâ'îfi'l-hikem min hulukî'l-insân, Şerefü (Şürûku)'l-mefâriş fi'htişâri Kitâbi'l-Meşâriş, Şerefü'l-bahâr fi'htiyâri Meşâriki'l-envâr.*

BİBLİYOGRAFYA :

Zehabi, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), III, 1490-1491; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, I, 287-296; a.mlf., *el-Ketibetü'l-kâmine* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1983, s. 34-37; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhebe*, I, 195-197; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 47-48; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Na'im el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, I, 501; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 121-122; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 302-303; İbnü'l-Kâdi, *Dürrerü'l-hicâl*, I, 60-61; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1045, 1305, 1548, 1966; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 107; *İzâhu'l-meknûn*, I, 67, 235, 318; II, 16, 42, 47, 48, 91, 95, 129, 154, 223, 404, 431, 538, 659, 710; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-mağribî'l-'Arabî*, Rabat 1406/1986, IV, 273-277.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBNÜ'Z-ZEYYÂT et-TÂDİLİ

(ابن الزيات التادلي)

Ebû Ya'kûb Yûsuf
b. Yahyâ b. İsâ et-Tâdilî
(ö. 628/1230)

et-Teşevvûf ilâ ricâlî't-taşavvuf
adlı eseriyile tanınan mutasavvîf.

Fas'ın Tâdilâ (Tâdlâ) şehrinde doğdu. Hayatı hakkında bilinenler *et-Teşevvûf*'te verdiği bilgilere dayanmaktadır. Bu eserinde bazı menkıbeleri anlatırken bunları babasından dinlediğini söyler. Çocukluğunda ailesiyle birlikte Merakeş'e yerleşti. Ebû Zekeriyâ ez-Zenâtî adlı bir süfiden Kur'an dersleri aldıktan sonra İbn Havtullah el-Ensârî ve Ebû Amr Osman b. Abdullah es-Selâlcî'nin yanında dinî ilimleri tahsil etti. On sekiz-on dokuz yaşlarında iken sülâhîlerin sohbet meclislerine

devam etmeye başladı. Ebû İmrân Mûsâ el-Muallim, Ebû'l-Abbas es-Sebtî gibi takvâsiyle meşhur kişilerden de istifade etti. Tâdilâ'da kadı olarak görev yaptığı sırada Regrave'de vefat etti. *et-Teşevvûf*'ü ilk olarak neşreden A. Adolphe Faure, İbnü'z-Zeyyât'ın naaşının ölümünden bir süre sonra Merakeş'e nakledilerek Bâbühamis'in dışında Sidi Muhammed Ferrân ile Sidi Muhammed Berbûşî'nin türbesine yakın bir yere gömüldüğünü söyler. Ancak buradaki kabrin ona ait olduğunu gösteren bir kayıt yoktur (*et-Teşevvûf*, neşredenin girişi, s. 24).

İbnü'z-Zeyyât, Batı Afrika zâhid ve velîleri hakkında ilk ciddi tabakat kitabı olan *et-Teşevvûf ilâ ricâlî't-taşavvuf* adlı eserinin mukaddimesinde Mağrib velîlerini konu alan bir eser bulunduğu için bazı kimselerin bu bölgede velî yetişmediğini sandıklarını, *et-Teşevvûf*'ü bu velîleri tanıtmak amacıyla kaleme aldığını söyler; Mağrib halkı arasında yaygın olan ve hakî destekleyen bir zümrenin daima bulunacağını ifade eden hadisle (Müslim, "İmâret", 177) bu hadisi teyit eden diğer rivayetleri nakleder (*a.g.e.*, s. 31-32). Müellif eserinin bu kısmında velîlerin nitelikleri, mânevî halleri ve kerametleri gibi konulara da kısaca temas etmiş, tasavvufun teorik meselelerine fazla yer vermeyip bu alanda bilgi almak isteyenlere Gazâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'ini tavsiye etmiştir. İbnü'z-Zeyyât, Merakeş ve çevresinde yetişen velîlerin yanı sıra aslen Merakeşli olmamakla birlikte buraya gelip yerleşen, burada vefat eden veya Merakeşli oldukları halde başka yerlere gidip oralarda ölen velîleri de eserine almıştır.

Bu konudaki tesbitlerinin güvenilir olması için son derece dikkatli davrandığını söyleyen müellifin kaydettiği bilgilerin bir kısmı bizzat kendi gözlemlerine dayanır. Eserde sülî ve velîlerden başka âbid, zâhid, âlim ve fakihlere de yer verilmiştir. Şâban 617'de (Ekim 1220) tamamlanan kitapta 485-616 (1092-1219) yılları arasında vefat eden 277 kişinin biyografisi ve menkıbeleri anlatılmış, ilk ve son anlatılan kişilerin adlarının Muhammed olmasına dikkat edilmiştir. Tanıttığı kişilerin büyük bir bölümü hakkında tek kaynak olma özelliği taşıyan *et-Teşevvûf*, Fas'ın dinî ve tasavvufî hayatı yanında sosyal ve kültürel dokusu bakımından da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eser A. Adolphe Faure (Rabat 1958) ve Ahmed et-Tevfik (Rabat 1404/1984) tarafından yayımlanmış, müellifin hocalarından Ebû'l-Abbas es-Sebtî için yazdığı menâkıbnâme

de (*Ahbâru Ebi'l-'Abbâs es-Sebtî*) bu ikinci neşrin sonuna eklenmiştir. M. de Fe-noyl kitabı Fransızca'ya tercüme etmiştir (Casablanca 1995).

İbnü'z-Zeyyât'ın, İbnü'l-Kettânî hakkında bilgi vermekle birlikte onun *Kitâbü'l-Müstefâd fi zikri's-şâlihîn ve'l-'ubbâd bi-medîneti Fâs ve mâ yellihâ mine'l-bilâd* adlı eserinden bahsetmemiş olması dikkat çekicidir. Buna rağmen onun bu eserinden faydalandığını söylemek mümkündür. Okuduğunu belirttiği *Ahbâru şâlihî Regrâye ve 'ulemâihâ* adlı kitap ise İbnü'l-Kettânî'nin *el-Müstefâd*'ı olmalıdır.

İbn Kunfûz (*Ünsü'l-fakîr*, Rabat 1965), İbn Ebû Zer' el-Fâsî (*el-Enisü'l-mutrib*, Rabat 1972), İbn Meryem (*el-Bûstân*, Ceza-yir 1326), Ebû'l-Abbas en-Nâsirî (*el-İstikşâ, Dârülbeyzâ* 1954), İbnü'l-Kâdi (*Selvetü'l-enfâs*, Fas, ts., *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973) ve Abbas b. İbrâhim (*el-İ'lâm*, Rabat 1974) gibi müellifler doğrudan veya dolaylı olarak *et-Teşevvûf*'ten faydalanmışlardır. Bâdisî'nin *el-Mağsadü's-şerîf*'i (Rabat 1982) eserin bir zeyli sayılabilir. *et-Teşevvûf*, Ahmed b. Ulvân el-Misrî ile Ahmed b. Abdullah es-Semlâlî tarafından ihtisar edilmiş, Ahmed b. Abdülkâdir eserde yer alan sülâhîlerin isimlerini nazma dökmüştür (Abdüselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, I, 257). İbnü'z-Zeyyât'ın, Harîrî'nin *Mağâmât*'ına *Nihâyetü'l-mağâmât fi dirâyeti'l-Mağâmât* adıyla bir şerh yazdığı belirtilmekte, yine ona ait olması ihtimali bulunan *el-Muntehabü'l-muğrib fi zikri ba'zı şulâhâ'î'l-Mağrib* adlı bir eserden söz edilmektedir (Gubrî-nî, s. 50).

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "İmâret", 177; İbnü'z-Zeyyât et-Tâdilî, *et-Teşevvûf ilâ ricâlî't-taşavvuf* (nşr. Ahmed et-Tevfik), Rabat 1404/1984, neşredenin girişi, s. 1-30; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 69; Gubrî-nî, *'Unvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 50; Bâdisî, *el-Mağsadü's-şerîf* (nşr. Sa'îd Ahmed A'râb), Rabat 1402/1982, s. 14-16, 101; Firûzâbâdi, *el-Bülğâ fi terâcîmi e'immeti'n-naħv ve'l-luga* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1972, s. 294; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 363; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc* (İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhebe* içinde), Kahire 1329-30, s. 352; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 219, 256, 261; İbnü'l-Muvakkît, *es-Sa'âdetü'l-ebediyye fi't-ta'rif bi-meşâhiri'l-hağ-rati'l-Merrâküşîyye*, Dârülbeyzâ 1918, II, 147; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 558; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *Delîlü mü'rrihi'l-Mağribi'l-ağşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 257; Abbas b. İbrâhim, *el-İ'lâm*, X, 394; A. Faure, "İbn al-Zayyât", *El'* (Ing.), III, 975; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Zeyyât", *DMB*, III, 638; Ahmed et-Tevfik, "et-Tâdilî, Yûsuf", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1413/1992, VI, 2011-2012.

SÜLEYMAN ULUDAĞ